

AKADEMIE DER WISSENSCHAFTEN DER DDR
ZENTRALINSTITUT
FÜR ALTE GESCHICHTE UND ARCHÄOLOGIE

BIBLIOTHECA
SCRIPTORVM GRAECORVM ET ROMANORVM
TEVBNERIANA

BSB B. G. TEUBNER VERLAGSGESELLSCHAFT
1987

**NEMESII EMESENI
DE NATVRA HOMINIS**

**EDIDIT
MORENO MORANI**

BSB B.G. TEUBNER VERLAGSGESELLSCHAFT
1987

Bibliotheca
scriptorum Graecorum et Romanorum
Teubneriana
ISSN 0233-1160
Redaktor: Günther Christian Hansen
Redaktor dieses Bandes: Christian Collatz

ISBN 3-322-00358-2

© BSB B. G. Teubner Verlagsgesellschaft, Leipzig, 1987

1. Auflage

VLN 294/375/12/87 · LSV 0886

Lektor: Manfred Strümpfel

Printed in the German Democratic Republic

Gesamtherstellung INTERDRUCK Graphischer Großbetrieb Leipzig,

Betrieb der ausgezeichneten Qualitätsarbeit, III/18/97

Bestell-Nr. 666 363 5

06000

*MATRI MEAE
ET PATRIS MEI MEMORIAE*

PRAEFATIO

Nemesii Emeseni libri novam editionem duobus abhinc fere saeculis desideratam curanti in primis mihi dicendum videtur, quot et qualibus fundamentis textus nitatur. quanti De natura hominis liber aestimandus sit, omnes sciunt viri docti, qui in philosophiae vel theologiae doctrinae vel medicae artis studiis versantur: ea tamen fortuna Nemesio contigit, ut complures scriptores, sive Graeci sive Latini, sive Armeniaci sive Georgici, sive Arabici sive Syriaci, non solum eum perlegerint, sed etiam eius verba vel paginas saepe in suis operibus verbatim descripserint, omisso plerumque auctoris nomine. evenit igitur ut Nemesii sententiae persaepe in clarorum virorum libris reperirentur atque interdum probarentur vel explanarentur, sed Nemesii nomen ignoraretur. proxima est Graeci textus editio, quae a Chr. F. Matthaei anno 1802 Halae vulgata est, quibus temporibus nec cura in codicibus inspiciendis et conferendis nec via vel ratio certa in eorum adfinitatibus detegendis adhuc vigeret: quanto enim acrior et perspicacior ars, quae philologica dicitur, a Matthaei aetate usque ad hoc saeculum facta sit, omnibus notum est. adde quod ea editio septem tantum codicibus iisdemque plerumque deterioris notae, nec non duobus Latinis versionibus Vallae et Cononis, antiquissima inter Latinas Alfani et omnibus orientalibus praetermissis, fundamento utitur. superiores editiones, recentioribus libris adhibitis, curaverunt N. Ellebodius Casletanus Antuerpiae anno 1565 et anno 1671 Oxonii anonymus quidam, quem catholicae ecclesiae episcopum Iohannem Fell fuisse Fabricius putavit. quibus rebus dictis, quae sint causae, cur nova Nemesii editio viris litterarum humanitatisque studiorum peritis magnopere desideranda sit, patet.

Testimonia ad textum firmiorem constituendum adhibendi sunt non solum codices Graeci (plures quam centum), sed etiam antiquae Latina vel orientalibus linguis translationes et auctores permulti, qui Nemesium laudaverunt. de omnibus his rebus notitiam, ut potuimus, plenam alibi iam dedimus in libro nostro qui „La tradizione manoscritta del De natura hominis di Nemesio“ inscribitur, anno 1981 Mediolani vulgato. ad quem remitemus benevolum lectorem, qui plura de Nemesii codicibus aliisque testimoniis scire voluerit: de quibus pauca tantum hic brevissime

PRAEFATIO

exponemus nonnullis, ubi erit necesse, notitiis adiectis, quae nondum nobis librum scribentibus innotuerant.

Praestantissimi inter codices Graecos sunt:

- II** Patmiacus S. Iohannis 202, saec. X exaratus, qui Nemesium ff. 1–134 continet; insunt etiam opusculum De anima contra Tatianum, quod hic Athanasio, in aliis vero libris Maximo Confessori tribuitur, Irrisio Hermiae, Symposion Methodii. in Nemesii libro notanda est lacuna verborum *ὁ δὲ δεχόμενοι – γέγονεν* (p. 10, 20–11, 22). scriptura clara atque a mendis orthographicis plerumque libera iota adscriptum maxima cum constantia notat.
- B** Codex Bibliothecae Bodleianae Auct. E. 5. 4, saec. XI, Nemesii librum ff. 23^v–95^r exhibet post Athanasii librum de vita Antonii. desunt verba *μειούμενα – κοινότης* (p. 50, 22–52, 16) et capitulum distinctio interdum diversa ab aliis codicibus est. quaedam codicis menda altera manus (**B**²) correxit.
- H** Codex Harleianus 5685, Londinii in Bibliotheca Britannica adservatus, Nemesii librum ff. 1–132 praebet; aetatis incertae: nam A. Ritzenfeld, qui hoc codice usus est in editione Teubneriana Procli Institutionis physicae eumque omnium vetustissimum longeque optimum existimavit, saec. XII tribuit; saec. autem XI exaratum esse censet Thompson. Nemesii textus maxima cum diligentia descriptus est scripturaeque vitia perraro inveniuntur. lectiones nonnullas corruptas correxit altera manus (**H**²). ex codice clara et expressa scriptura notabili et gravioribus mendis plerumque carente progenies haud parva apographorum orta est, quam in nostro opere de libris Nemesianis in tres familias (**Ha**, **Hb**, **Hc**) distinxi-mus.
- Δ** Primi capituli excerptum (usque ad verbum *διασώσωμεν* p. 16, 6) praebetur Florilegio quod Coislinianum vocatur. codices huius Florilegii in tres familias distinxerunt Richard et Holl; codices praecipuos omnium stirpium, quorum sigla in conspectu invenies, contulimus. ubi lectiones Florilegii siglo **Δ** in apparatu nostro nominantur, codices omnes inter se consentire credendum est; lectiones enim singulares praetermisimus: codicibus autem inter se discrepantibus varietates codicum ibi solum notavimus, ubi res magni momenti videbatur vel in Nemesii codicibus eadem varietas inveniebatur.
- K** Codicem Vaticanum Chisianum R. IV. 13 saec. X vel XI librum De natura hominis Gregorio Nysseno tribuisse e subscriptione f. 121^r elucet: nam inscriptio f. 1^r accurate erasa est. codicis parti antiquiori VI folia praemissa sunt, quibus vir doctus XVII vel XVIII saeculi notitiam brevem de Theophilo Mesopotamiae episcopo, quem libri De natura

PRAEFATIO

hominis auctorem fuisse falso crediderat, Latine scripsit. codex duobus partibus constat: altera enim manu et diverso atramento exarata sunt ff. 46–57, altera ff. 1–45 et 58–121; prius scriptam esse partem ff. 46–57 ex hoc apparet, quod scriba alterius partis orthographica menda in interiore parte hic illic correxit. quod autem ad textum constituendum pertinet, certum videtur utrumque scribam idem exemplar descripsisse, qua de causa vel manus vel codicis partes in apparatu distinguere supervacaneum est. codex antiquus et compluribus magni momenti lectionibus notabilis permultis vitiis et erroribus orthographicis scatet, quae partim correxerunt variarum aetatum scribae. nonnullis locis iuxta Graeca verba Latina glossemata leguntur; cum semper haec eadem sint ac verba, quibus usus est Burgundio in sua Latina versione (vide infra p. X), nobis certum videtur Burgundionem, etiam si manus, quae verba Latina in codice **K** scripsit, et manus Burgundionis haud parum, ut viris scripturarum peritis videtur, differunt, codicem ipsum **K**, non eius gemellum tam similem quam Sosiae Mercurius olim fuerat, in Nemesio vertendo adhibuisse.

Codex **LXXXVI** 6 Bibliothecae Mediceae Laurentianae, saec. XII, **F** Nemesium ff. 2^v–56^v praebet; in codice bonae notae liber in 44 capita dividitur, 14 et 15 in unum coniunctis, sed 6 et 7 in quattuor distinctis.

Codex **Gr. 562** Bibliothecae Monacensis Bavaricae, saec. XI–XII, **A** Nemesium praebet ff. 1–113; sequuntur nulla interposita distinctione quaedam ex libro de opificio hominis Gregorii Nysseni excerpta itemque alia opera Nysseni eiusdem et Iohannis Damasceni. nulla exstat inscriptio, quia folia prima codicis deperdita sunt, sed Nemesii librum Gregorio Nysseno tributum esse ex hoc ostenditur, quod in fine Nemesii libri statim incipit caput 12 libri de opificio hominis his verbis: τοῦ ἀνθρώπου γρηγορίου νόσσης. codex duobus partibus constat, vetustiore ex pergamena (ff. 18–85 et 95–113), recentiore chartacea (ff. 1–17; 86–94: aliud folium recens, quod inter 94 et 95 interpositum est, errore non numeratur). qui recentiorem partem scripsit menda quoque vetustioris partis correxit et codicem diligenter contulit cum alio, qui libro **H** arte coniunctus erat, omnesque varietates notavit; quae cum ita essent, recentioris partis lectiones in apparatu referre nobis plerumque inutile visum est. alias nonnullas lectiones diversae manus scripserunt, sed, cum distinctio haec nullo modo certa nobis videretur, uno siglo **A**³ has omnes lectiones referre maluimus, quamquam Burkhard tertii et quārti scribae manus distinxerat.

Codex **Da 57** Bibliothecae publicae urbis Dresdae, saec. XII, tantum **D** detrimentum anno 1945 accepit, cum belli eventus urbi ruinam perniciem-

PRAEFATIO

que attulerunt, ut, etiamsi non omnino flammis absumptum eum dicere possimus, paucae tantum paginae integrae exstent earumque non lineae, sed verba hic illic legantur. codicis collationem in editione sua Matthaei publicaverat, sed in codicibus conferendis haud semper diligentissimus vir doctus Halensis iudicandus est, itaque veri simile est etiam in huius codicis collatione multos errores ab illo relictos esse, quorum nonnullos corrigere potui ex partibus quae etiam nunc legi possunt vel ex lectionibus quae in operibus Caroli Burkhard afferuntur; alia corrigi potuerunt e duobus codicibus qui non a **D** ipso, sed ab eius apographo descripti sunt, Laurentianum VII 2 dico et Vindobonensem Phil. Gr. 34. capitum ordinem valde discrepantem codex praebet capitibus 12 et 13 inter 6 et 7 interpositis. quaedam correxit altera manus (**D**²) saec. XII vel XIII; codice ita correcto usus est Meletius monachus in opere suo De hominis compositione.

P Parisinus Gr. 1268 Bibliothecae Nationalis, saec. XII, Nemesium ff. 53^r–116^v comprehendit (**O** appellaverunt qui epistulas Gregorii Nysseni, **F** qui inscriptiones in Psalmos eiusdem scriptoris, **A** qui expositionem fidei Iustino tributam ediderunt). scriba, qui magna diligentia textum erroribus fere semper carentem dedit, iota subscriptum vel iota adscriptum nonnumquam notavit. quaedam correxit altera manus (**P**²), codice **H** simili adhibito.

Horum codicum, quos enumeravimus, collationem plenam, ineptissimis tantummodo varietatibus omissis, in apparatu rettulimus; aliorum quorundam vel recentiorum vel ex alio codice rescriptorum lectiones tantum selectas, ubi lectionem antiquam et magni momenti in codicem recentiorem irrepsisse iudicandum erat, attulimus. hi sunt:

L Bodleianus Baroccianus 82, saec. XIII, Nemesii textum ff. 156^r–235^r comprehendens et verbis καὶ μηδένα p. 121, 12–13 desinens.

M Ambrosianus D 338 Inf., saec. XIV ex., 35 ff., cuius textum interpolationibus et corruptelis deformatum secunda manus correxit optimis interdum coniecturis; tertia manus alia emendavit codice **H** simillimo collato; quarta manus errores scriptionis, quas tertia reliquerat, correxit.

Codices **L** et **M** ex eodem fonte (**φ**) fluunt et ex utroque progenies oritur multorum codicum.

α Parisinus Suppl. Gr. 641, saec. XVI, Patmiaci codicis apographum, duas vel tres coniecturas nota dignas praebet.

† Laurentianus VII 35, saec. XIII–XIV, qui nunc **H**, nunc **L** sequitur; eum praesertim contulimus ubi **L** deest.

R Ohridensis Musaei reipublicae Jugoslavicae 67, saec. XII. ex eodem fonte ac **KF** manat, sed nonnullis locis lectiones genuinas praebet, ubi

PRAEFATIO

in his codicibus vel scriba lectiones codicis diversi ac sui exemplaris secutus est vel corrector lectionem pristinam codicis erasit.

Codices omnes ex uno eodemque fonte manare concludere licet, si mendas (ut e. g. *ὁ τόπος* p. 18, 19, *πόλεμοι* p. 102, 24, *αἱ δὲ* p. 94, 4, *πολεμίων* p. 136, 12), lacunas (post *οὕτως* p. 24, 4), interpolationes (e. g. p. 70, 7), quae omnibus communes sunt, consideramus. codices in duas familias distinguendi sunt: alteram, cui β apposuimus siglum, codices $\Pi B H A$ comprehendentem, alteram, quam γ nominavimus, $K F A D P$ amplectentem. prior fide dignior plerumque videtur; altera interpolationum et corruptarum lectionum numerum haud parvum praebet. est tamen notandum vel scribam ipsum vel lectorem codicis antiqui γ ex alio fonte, nunc deperdito, lectiones optimas traxisse et partim inter lineas partim in margine notavisse, quarum nonnullas postea codices γ apographi varia fortuna et diversissimis exitibus elegerunt; itaque fit, ut ceteris paribus lectio β sit plerumque praeferenda, sint tamen loci, ubi lectio alterius stirpis bene perpendenda sit, antequam respuatur. qua ratione codices inter se consentiant, iam alibi fusius diximus. satis erit hic memorare B nunc cum $H A$, nunc cum Π contra alios eiusdem familiae facere, $K F$ ab hoc stemmatis latere, $D P$ ab illo ex uno fonte fluere, A nunc cum $K F$, nunc cum $D P$ consentire. ceterum omnium codicum scribae non solum exemplar suum descripserunt, sed etiam alios libros contulerunt et eorum lectiones compluribus locis praetulerunt, ut saepissime unus vel alius codex bonas vel pravas lectiones non suae, sed alterius familiae praebeat et stemma codicum, quod in calce huius praefationis depingitur, in tanto rerum turbamento nihil aliud sit atque imago pallide adumbrata historiae tortuosae nec semper expeditu facilis.

De versionibus antiquis. Antiquissima inter Latinas versiones est quae ab Alfano, archiepiscopo urbis Salerni, saec. XI confecta est; quinque codicibus servatur (P = Parisino Lat. 15078, saec. XI–XII; A = Abrincensi 221, saec. XII; H = Harleiano 3969, saec. XII; C = Cottoniano Galba E. IV, saec. XII; B = Bambergensi M. IV. 16, saec. XII), quorum quattuor ($P A C B$) pro fundamento editionis criticae, quae anno 1917 Lipsiae in aedibus Teubneri impressa est, accepit C. Burkhard. quae editio, quamquam in apparatu unius codicis collatio desideratur et de codicum adfinitatibus aliter ac viro docto Vindobonensi visum est iudicari potest, textum omnibus fere locis certum atque emendatum praebet. versio haud plena capita haec comprehendit: 1 (quod in capita tria dividitur), 2–22, 26–27, 29–34, 39–41, 28, 25, 23, 24.

PRAEFATIO

Burgundionis, Pisani iudicis, qui saec. XII vixit, interpretatio, cuius novam editionem criticam post Burkhard curaverunt Verbeke et Moncho, nonnullis adhibitis codicibus quos Vindobonensis vir doctus nondum cognoverat, a codice Graeco **K** proficisci alibi iam demonstravimus. nullum ergo auxilium in textu constituendo ab hac versione petere possumus. de Burgundionis codicibus vide, quaeso, quae p. 35ss. libri nostri iam laudati scripsimus.

Burgundionis translationem revisit Iohannes Cono, qui XVI saec. vixit. cum iudicis Pisani versionem codicibus quibusdam adservatam repperit, Burgundionis scribendi genus omnino respuendum existimavit; conatus est ergo barbaram et graecolatinam Burgundionis structuram auferre, versionem partim denuo rescribens partim auxilio codicum, qui Nemesii textum non integrum amplectuntur (ut Bodl. Auct. E. 1. 6), emendans.

Georgii Vallae versio anno 1538 Lugduni apud S. Gryphium prodiit; cum interpres codice **H** simili usus sit, auxilium haud magnum editori praebet haec versio eiusque varietates in apparatu commemorare opus non est.

Versio anonymi continetur in codice Parisino Latino 2221, saec. XVI, ff. 1—43; interpres, qui prima tantum 18 capita in linguam Latinam transtulit vel potius transferre conatus est, usus est codice, qui ex apographo corrupto codicis **H** fluit.

Liberrima quinti capitis de elementis versio in codice Latino Galba Cottoniano E. IV ff. 201—202 iacet: de ea doctissime disseruit eamque edidit Dales anno 1967.

Versio Armeniaca anno circiter 717 a Davide Hypato et a Stephano sacerdote et docto viro, ut in codicibus versionis ipsius legimus, confecta est. e codicibus Venetiis in Bibliotheca Patrum Mechitaristarum servatis editionem curavit anno 1889 P. Tiroyean. quam editionem compluribus locis codicum Venetianorum et unius Vindobonensis auxilio emendandam esse iam fusius monstravimus. adde quod plus quam triginta codices exstant in Bibliotheca Publica urbis Erevan, quos nemo adhuc nec contulit nec legit. etiamque commentariolum in verba Nemesii Armeniaca, quod in nonnullis codicibus exstat, nondum editum est. quibus rebus perpensis facile concluditur, prudenter et circumspecte agere debere, qui ex Armeniaca versionis lectionibus textum codicis antiqui, quem interpretes legerint, sibi repraesentare velit. sed maximam vim huic versionitribuendam esse omnibus, qui de his rebus aequis oculis iudicant, certum videtur. nam, quamquam erroribus in verbis Graecis interpretandis multis iisdemque maximis haec versio scatet, persaepe tamen sola

PRAEFATIO

lectiones optimas agnoscit, quas in codicibus Graecis vel in aliis testimoniis frustra quaeramus. magni enim momenti esse videtur versionem Armeniacam solam nonnullas omisisse interpolationes, quae codicibus et testimoniis omnibus communes sunt. verba Graeca interpretes tam fideliter in Armeniaca versione expresserunt, ut vere dici possit, eam codicis Graeci instar adhiberi saepe posse. nonnullas lectiones Armeniaca versio communes cum Alfano habet, sed Alfano aliis quoque codicibus (quorum praecipuus H similis fuisse videtur) in transferendo usus est.

De versione Arabica integra totius libri Nemesiani in libro nostro breviter iam diximus; quattuor codicibus (quibus unum deperditum addere licet) servatur: Damasceno 'Āmm 4871, saec. XI, ff. 36–37 et 40–62; Cairensi Bibliothecae Patriarchalis Copticae sedis theologico 224, saec. XVIII, ff. 1–102; Cairensi ibidem servato theologico 225, ff. 2–105; codice Bibliothecae Sbath 1010, saec. XIV. horum codicum unum tantum lucis ope depictum videre nobis licuit, cuius imago, quam rev. Patris V. Mistrih intercessionem obtinuimus, nunc in Bibliotheca Universitatis Catholicae Mediolanensis iacet. versio admodum libera, quae partes capitum 3, 42 et 43 omittit, ab interprete docto et Christianae doctrinae studioso saec. IX parata est: fueritne Ḥunain ibn Ishāq an eius filius Ishāq ibn Ḥunain etiam nunc agitur. codicem Damascenum recensionem haud parum diversam nobis praebere, verbis et genere dicendi purioribus pro lingua verbis et sermone Graeco nimium suffusa Cairensium codicum subiectis, rev. P. Khalil Samir alibi monstravit. vir Arabicae linguae peritissimus Ḥunaini putat esse versionem, quae codicibus Cairensibus adservatur, eiusque filium versionem prius a patre paratam revisisse atque emendavisse, textumque ita revisum codicem Damasci nobis affere censet. haec versio Gregorio Nysseno librum de natura hominis tribuit.

Excerpta quaedam vel potius epitomen Arabicam 30 capitum (id est capitum 1–6, 12–13, 7–9, 14, 16–19, 20–26, 28, 27, 29–30) continet recensio quae B vocatur operis Arabici Kitāb al-'Ilal vel liber de secretis naturae et occultis rerum causis Apollonio Tyanaeo tributi. hanc publici iuris fecit anno 1979 Ursula Weisser. interpres, qui saec. IX vixit, sermone Arabico antiquiore usus est, de textu multa detraxit, Christianae doctrinae elementa purgavit.

Versio capituli primi ab auctore anonymo Christiano confecta, qui librum De natura hominis Emesio episcopo Emeseno tribuit, in codice Sinaitico Arabico 481, saec. XI (anni 1091 vulgatae aetatis), ff. 109–111 continetur. interpretatio parum fidelis iudicanda est: interdum verba, interdum sententias, interdum paginas quoque omittit vel in brevissima

PRAEFATIO

cogit; interpretis genus scribendi simplex et clarum P. Khalil Samir aestimavit.

De versionibus Syriacis deperditis, quae maximi momenti ad textum Nemesii recensendum et emendandum esse debuerunt et quorum frustula minima vel in lectionibus quae in margine librorum Armeniacorum posita sunt vel in operibus scriptoris et philosophi Moysis Bar Cepha inveniuntur, vide quae scripserim p. 97 libri nostri iam laudati.

De versione Georgica, saec. XI ab Iohanne Petritzio confecta et codicibus nonnullis urbis Tiflis asservata, docte disseruit A. Zanolli: interpres codicem H similem adhibuit et saepe interpolationes doctas vel verborum mutationes in textu transferendo inseruit.

Auctores Graeci qui Nemesium laudant praecipui sunt: Maximus Confessor, Iohannes Damascenus, anonymus auctor libri De Barlaam et Ioasaph, Meletius monachus, Anastasius Sinaita (cuius codices complures ipse inspexi ad textum corrigendum quem Gretser edidit et quem saepissime iudicio suo nullam codicum auctoritatem secutus mutavit), Nilus Doxopates (cuius Summam theologicam etiam nunc ineditam in codice Vaticano Gr. 696 legimus et iuxta huius codicis folia laudavimus), Michael Glycas alique. alii multi clarissimi viri Nemesii librum in Latinam vel Arabicam vel Armeniacam vel Syriacam linguam translatum legerunt, sed horum nomina in apparatu numquam laudavi.

De apparatu. Apparatum quem vocant positivum praetuli. nam cum unus vel alter vel etiam plures libri hic illic desint, ne is, qui legit, in errorem inducatur lectionem codici tribuens, qui illo loco non exstat, omnium codicum nomina, qui lectionem in textum acceptam praebent, notanda videntur. si enim apparatus non pondus quoddam inutile, quod lectorem gravet et fastidiat, sed instrumentum, quo lector facile utatur, esse debet, necesse est semper apparere, qui codices hanc vel illam scripturam exhibeant. tamen ne immensum, ut ita dicam, lectionum et siglorum mare ante oculos haberetur, ubi unus tantum codex a communi oratione aberraret, huius nomen solum, siglo J, si necesse, inter receptam lectionem et codicis varietatem interposito, notavimus.

Etiam de re orthographica pauca dicenda: quomodo scribenda sit Graeca lingua V vel VI saec. p. Ch. n., generali consensu a viris doctis decretum est. nostrum autem auctorem in rebus orthographicis minime constantem fuisse pro certo habemus. ubi res dubia videtur, codicum auctoritatem secuti sumus. itaque, si codices omnes vel codicum maxima pars nunc *γλώσσα* (p. 42, 22; 66, 7; 71, 21 etc.) nunc *γλώττα* (p. 63, 5) praebent, Nemesii ipsius usum fluctuavisse probabile videtur. quam fideliter Nemesii scripturam codices expresserint, diu quaeras, sed inani

PRAEFATIO

quaestioni nullum certum responsum dare licet. codices testes praecipuos habes, codices sequi debes. varietates orthographicas in apparatu rarius notavi, ne apparatus magis taedio quam instrumento lectori esset. item alias lectiones ineptissimas, ubi scribae mendum (praesertim itacismi qui dicitur erroris) vel voces sensu omnino carentes deprehendere possumus, plerumque praetermisi: haec autem notavi, ubi ad confirmandas codicum adfinitates utilia erant. codicum scribendi usus iuxta nostrae aetatis normam rettulimis, errores plerumque tacite emendavimus, ubi de spiritus vel accentus scriptura agebatur. sed ubi unius codicis vel duorum inter se consentientium etiam in errore spiritus vel accentus scripturas referre debebamus, codicis quoque menda fideliter expressimus.

Testimonia versionum ibi tantum attulimus, ubi ad lectiones textus Graeci confirmandas vel corrigendas utile auxilium praebebant. aliud est Graecus codex, aliud versio Latina vel Armeniaca vel Arabica: haud semper scire certa ratione licet, quem textum interpretes in suo exemplari legerit. cave ergo, ne silentio apparatus de versionis testimonio notitias effingas: ubi nihil de versionibus dicitur, has neque cum textu recepto neque contra eum facere temere putes: fieri enim potest (nec semel hoc evenit), ut nihil de textu Graeco e versionibus antiquis evincatur. adde quod versionem Arabicam in uno tantum codice eodemque haud semper fide digno legere nobis contigit atque de versione Georgica ea tantum loca nobis praesto fuerunt, de quibus Zanolli disputavit; harum ergo versionum lectiones cum prudentia attulimus, ubi testimonium verum et certum ex his hauriebatur.

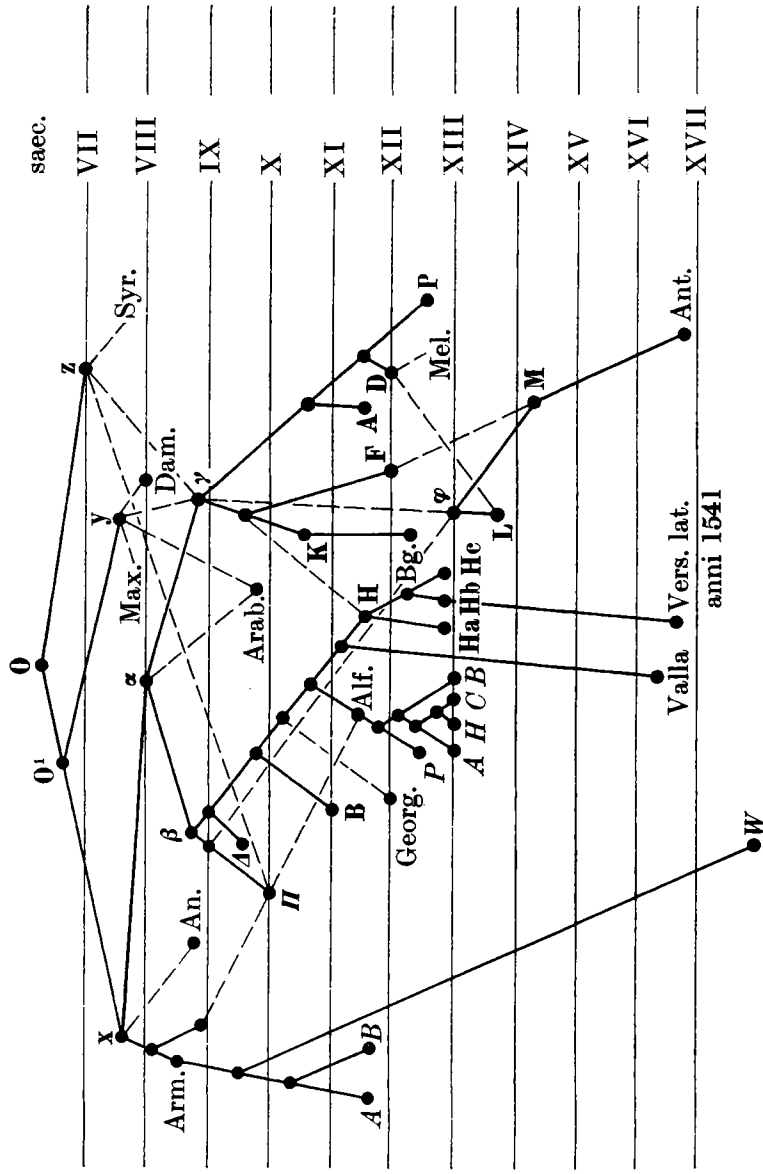
De indice verborum. In indice verba omnia ad philosophiam pertinentia rettuli, omissis tantum quibusdam usitatissimis, quae omnibus fere paginis occurrunt. particulas item plerumque praetermisimus. indicem ita locupletem et omnibus, qui de Nemesii genere scribendo vel doctrina disputare volent, utilem paravisse confido.

In codicibus revolvendis et perlegendis et primum vel denuo conferendis (quod facere oportet, quicumque editionem instruit, quae vere nova et vere critica nominari cupiat), in testimoniis saepe inventu difficillimis vel nondum typis expressis colligendis, in versionibus revisendis opus non leve mihi suscepi. si menda in textu vel apparatu inveneris, haec omnia considera, optime lector, quicumque hoc opus, haud certe omnino perfectum et absolutum, ut rerum humanarum est, perleges et iudicabis. satis mihi erit, si meum opus alios adiuvabit et ad studia Nemesiana fovenda utile visum erit: tua ergo benignitate confisus venia dignus mihi videor, si quaedam corrigenda reliqui, quamquam

PRAEFATIO

Nemesii textum per 18 annos penitus animo perscrutatus sum. restat postremo ut gratias agam omnibus, qui in hoc opere suscipiendo vel perficiendo vel consilio me secuti sunt vel doctrina mihi subvenerunt, et in primis doctissimo viro Iohanni Carolo Bolognesi, Catholicae Mediolanensis Universitatis professori, et Raphael Cantarella, viro litterarum Graecarum peritissimo, qui mortuus est antequam hoc opus perfectum videre posset. itemque gratias quam maximas agere liceat uxori meae Iuliae, quae in quibusdam revisendis et in textu corrigendo semper per hos dies et annos mihi adfuit nec solum patienter sed etiam cum amore mihi auxiliata est.

Scribebam die XVII a. Kal. Nov. anni MCMLXXXIV Moreno Morani

Italicis litteris versionum codices indicantur

OPERA QVAE LAVDANTVR VEL ADHIBENTVR

- Alfanus, Nemesii Episcopi Premnon Physicon sive *Περὶ φύσεως ἀνθρώπου* liber a N. Alfano archiepiscopo Salerni in Latinum translatus, recognovit C. Burkhard, Lipsiae 1917
- Bäumker, Cl., Die Übersetzung des Alfanus von Nemesius' *Περὶ φύσεως ἀνθρώπου*, Wochenschrift für klassische Philologie 13, 1896, 1095–1102
- Bender, D., Untersuchungen zu Nemesius, Lipsiae 1898
- Brown Wicher, H., Nemesius Emesenus, Catalogus translationum et commentariorum, t. VI, Washington 1886, 32–72
- Burgundio, Némésios d'Émèse, De Natura Hominis, traduction de Burgundio de Pise. Édition critique avec une introduction sur l'anthropologie de Némésios par G. Verbeke et J. R. Moncho, Leiden 1975
- Burkhard, K., Die handschriftliche Überlieferung von Nemesius, WSt 10, 1888, 93–135; 11, 1889, 143–152. 243–267
- , Zu Nemesius, WSt 15, 1893, 192–199
- , Scholia verbis Nemesii adiecta e codice Dresdensi, Serta Harteliana, Vindobonae 1896, 84–88
- , Zu Nemesius, WSt 26, 1904, 212–221
- , Kritisches und Sprachliches zu Nemesius, WSt 30, 1908, 47–58
- , Zur Kapitelfolge in Nemesius, Philologus 69, 1910, 35–39
- , Iohannes' Damascenus Auszüge aus Nemesius, Wiener Eranos zur 50. Versammlung deutscher Phil., Wien 1909, 89–101
- Dales, R. C., An Unnoticed Translation of the Chapter De elementis from Nemesius' "De Natura Hominis", Mediaevalia et Humanistica 13, 1967, 13–19
- Domansky, B., Die Psychologie des Nemesius, Münster 1900
- Dörrie, H., Porphyrios' Symmikta Zetemata, München 1959
- Dräseke, J., Apollinarius von Laodiceia. Sein Leben und seine Schriften, Leipzig 1892 (TU VII 3–4)
- Evangelides, M., Zwei Kapitel aus einer Monographie über Nemesius und seine Quellen, Berlin 1882
- Gilson, E., La philosophie au Moyen-Age, 2e éd., Paris 1962, 72–73
- Grigor'ev, K., Nemezij Episkop Emesskij i ego sočinenie „O prirode čeloveka“, St. Peterburg 1900
- Jaeger, W., Nemesios von Emesa, Berlin 1914
- Koch, A., Quellenuntersuchungen zu Nemesius und seinen Quellen, Berlin 1921
- Lammert, F., Hellenistische Medizin bei Ptolemaios und Nemesios, Philologus 94, 1940, 125 ss.
- , Über die Neuausgabe der Schrift des Nemesios von Emesa, Hellenika, Parartima IX, 1959, 169–177
- Morani, M., La versione armena del trattato *Περὶ φύσεως ἀνθρώπου* di Nemesio di Emesa, MIL 31, 1970, 105–193
- , Il manoscritto chigiano di Nemesio, RIL 105, 1971, 621–635
- , Un commento armeno inedito alla versione armena di Nemesio, RIL 106, 1972, 407–411
- , Contributo per un'edizione critica della versione armena di Nemesio, MIL 33, 1973, 195–335

CONSPECTVS LIBRORVM

- , Note critiche al testo di Nemesio, WSt N. F. 13, 1979, 204–214
 - , Note critiche e linguistiche al testo di Nemesio, ClPh 77, 1982, 35–42
 - , La tradizione manoscritta del «De natura hominis» di Nemesio, Milano 1981
 - , Kritische Bemerkungen zu Nemesius, RhM N. F. 125, 1982, 304–308
 - , Nemesio di Emesa, La Natura dell'uomo, traduzione a cura di Moreno Morani, Salerno 1982
 - Samir, Kh., Les versions arabes de Némésios de Homs, L'eredità classica nelle lingue orientali, Roma 1986, 99–151
 - Siclari, A., L'antropologia di Nemesio di Emesa, Padova 1974
 - Telfer, W., Cyril of Jerusalem and Nemesios of Emesa, London–Philadelphia 1955
 - Teza, E., La natura dell'uomo di Nemesio e le antiche traduzioni in italiano e in armeno, Atti del R. Istituto Veneto 1892, 1239–1279
 - , Nemesiana. Sopra alcuni luoghi della Natura dell'uomo in armeno, RL 1893, 1–16
 - Thibault, J., Sur la nature de l'homme, traduit par J. Th., Paris 1844
 - Verbeke, G., Filosofie en Christendom in het Mensbeeld van Nemesios van Emesa, Bruxelles 1971
 - Vladimirskij, F. S., Antropologija i kosmologija Nemesija episkopa Emesskago v ich otnošenii k drevnej filosofii i patrističeskoj literature, Žitomir 1912
 - Zanolli, A., Osservazioni sulla traduzione armena del *Περὶ φύσεως ἀνθρώπου*, GSAI 19, 1906, 1–39; 21, 1908, 84–99; 22, 1909, 155–178
 - , Sur une ancienne traduction syriaque du *Περὶ φύσεως ἀνθρώπου* de Némésios, Revue de l'Orient chrétien 20, 1914–17, 331–333
 - , La versione georgiana di Nemesio, Atti dell'Istituto Veneto 107, 1948, 1–12
- Alia de Nemesio eiusque libro opera enumeravimus in libro nostro La tradizione manoscritta, quem supra laudavimus.

CONSPECTVS SIGLORVM

Π	Patmiacus S. Iohannis 202, saec. X
B	Bodleianus Auct. E. 5. 4, saec. XI
H	Harleianus 5685, saec. XI vel XII
Δ	excerptum Nemesii in florilegio Coisliniano ex consensu codicum:
S	Parisinus Coislinianus 294, saec. XII
G	Parisinus gr. 924, saec. X
Q	Ambrosianus Q 74 Sup., saec. X – XI
E	Argentoratensis bibl. civitatis gr. 12, saec. XII
T	Vaticanus gr. 491, saec. XIV
K	Vaticanus Chisianus R. IV. 13, saec. X vel XI
F	Laurentianus LXXXVI 6, saec. XII
A	Monacensis gr. 562, saec. XI (pars vetustior) et XVI (pars recentior)
D	Dresdensis bibl. publicae Da 57, saec. XII
P	Parisinus gr. 1268, saec. XII

Rarius citantur:

π	Parisinus Suppl. gr. 641, saec. XVI
R	Ohridensis musaei nationalis Mošin 67, saec. XII
L	Bodleianus Baroccianus 82, saec. XIII
M	Ambrosianus D 338 Inf., saec. XIV ex.
f	Laurentianus VII 35, saec. XIII – XIV

α	consensus codicum omnium (praeter eos, qui separatim nominantur)
β	consensus ΠBHΔ
γ	consensus KF(R)ADP
φ	consensus LM

A¹	lectio primae manus (nisi alia lectio in apparatu affertur, lectionem, quam in textu recepimus, restituit A²)
A², A³, ...	lectio ex correctione secundae, tertiae, ... manus (nisi alia lectio in apparatu affertur, lectionem, quam in textu recepimus, praebet A¹)
A^{ac}	lectio ante correctionem primae manus
A^{pc}	lectio post correctionem primae manus
A^t	lectio in contextu (ubi alia lectio in margine legitur)
A^m	lectio in margine (ubi alia lectio in contextu legitur)
A^{ve}	varia lectio in A praefixo siglo γρ(ἀφ' ἑται)

[...]	verba secludenda
<...>	verba addita vel addenda ex coniectura
<***>	lacunam indicat

in lectione codicis *** litteras erasas indicant

sl supra lineam

CONSPECTVS SIGLORVM

Versiones antiquae

Alf.	versio Latina Alfani archiepiscopi Salernitani
ar.	versio Arabica Hunaini
arm.	versio Armeniaca
Bg.	versio Latina Burgundionis Pisani
ge.	versio Georgica
syr.	versio Syriaca deperdita
Va.	versio Latina Geórgii Vallae Placentini
anlat.	versio Latina anonyma quinti capitis <i>De elementis</i>

Scriptores, qui Nemesium laudant

An.	Anastasius Sinaita
Dam.	Iohannes Damascenus
Glyc.	Michael Glycas
Max.	Maximus Confessor
Mel.	Meletius monachus
Nil.	Nilus Doxopatres

Editiones

Ell.	editio N. Ellebodii, a. 1565
Ox.	editio Oxoniensis, a. 1671
Matth.	editio Halensis Chr. F. Matthäi, a. 1802

**ΝΕΜΕΣΙΟΥ ΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΕΜΕΣΗΣ
ΠΕΡΙ ΦΥΣΕΩΣ ΑΝΘΡΩΠΟΥ**

Matthaei
p. 35

Τὸν ἄνθρωπον ἐκ ψυχῆς νοεράς καὶ σώματος ἄριστα κατεσκευασμένον
(εἶναι), καὶ οὕτω καλῶς ὥς οὐκ ἐνεδέχετο καλῶς ἄλλως | γενέσθαι ἢ 36
5 συνεστάναι, πολλοῖς καὶ ἀγαθοῖς ἀνδράσιν ἔδοξεν. ἐκ τοῦ δὲ νοερὰν
λέγεσθαι τὴν ψυχὴν ἀμφιβολίαν ἔχοντος, πότερον προσελθὼν ὁ νοῦς τῇ
ψυχῇ ὥς ἄλλος ἄλλη νοερὰν αὐτὴν ἐποίησεν ἢ τὸ νοερὸν ἀφ' ἑαυτῆς ἢ
ψυχῇ καὶ φύσει κέκτηται καὶ τοῦτό ἐστιν αὐτῆς τὸ κάλλιστον μέρος ὥς
ὀφθαλμὸς ἐν σώματι, τινὲς μὲν, ὧν ἐστι καὶ Πλωτῖνος, ἄλλην εἶναι τὴν
10 ψυχὴν καὶ ἄλλον τὸν νοῦν δογματίσαντες, ἐκ τριῶν τὸν ἄνθρωπον συνεστά-
ναι βούλονται, σώματος καὶ ψυχῆς καὶ νοῦ. οἷς ἠκολούθησε καὶ Ἀπολινά-
ριος ὁ τῆς Λαοδικεῖας γενόμενος ἐπίσκοπος· τοῦτον γὰρ πηξάμενος τὸν
θεμέλιον τῆς ἰδίας δόξης καὶ τὰ λοιπὰ προσωκοδόμησε κατὰ τὸ οἰκεῖον
δόγμα. τινὲς δὲ οὐ διέστειλαν ἀπὸ τῆς ψυχῆς τὸν νοῦν, ἀλλὰ τῆς οὐσίας
15 αὐτῆς ἡγεμονικὸν | εἶναι τὸ νοερὸν ἡγοῦνται. Ἀριστοτέλης δὲ τὸν μὲν 37
δυνάμει νοῦν συγκατεσκευάσθαι τῷ ἀνθρώπῳ, τὸν δὲ ἐνεργείᾳ θύραθεν
ἡμῖν ἐπεισιέναι δοξάζει, οὐκ εἰς τὸ εἶναι καὶ τὴν ὑπαρξιν τοῦ ἀνθρώπου
συντελοῦντα, ἀλλ' εἰς προκοπὴν τῆς τῶν φυσικῶν γνώσεως καὶ θεωρίας
συμβαλλόμενον· κομιδῇ γοῦν ὀλίγους τῶν ἀνθρώπων καὶ μόνους τοὺς

9 Plot. I 1, 3. 8. 9 || 11 Apolin. de div. incarn. ap. Dräseke p. 194 || 15 Arist.
gen. an. 736 b 27

8—9 Dam. 26, 48—49 || 9—12 cf. Glyc. PG 128, 149 C || 15—19 Mel. 150, 7—12

1—2 ita **BP** Νεμ. ἐπ. ἐμ. π. φ. ἀ. λόγος κεφαλαϊώδης **ΠΗ** et, om. ἐμ., **D** Ἀδα-
μαντίωνος τοῦ καὶ νεμεσίου π. φ. ἀ. λόγ. κεφ. **F** π. φ. ἀ. **K** in initio libri **Π.** φ. ἀ.
λόγ. κεφ. νεμ. ἐπ. ἐμ. **Δ** Γρηγορίου ἐπισκόπου Νύσσης π. φ. ἀ. arm. ar. τοῦ γρηγ.
ἐπ. v. π. φ. ἀ. λόγ. κεφ. Phillipps 20693 τοῦ μακαρίου γρηγ. ἐπ. v. π. φ. ἀ. λόγ.
κεφ. **K** in fine libri || 3 νοεράς] add. συνεστάναι **F** | ἄριστα om. Alf. || 4 εἶναι Burk.
1889 | ἐνεδέχετο **βΚFD**² ἐνδέχεται **D**¹ **P** ἐνδέχεσθαι arm. | καλῶς **ΠDP** ar.
om. **BH** **ΔKF** Alf. arm. || 4. 5 ἢ συνεστάναι **BH** **Δ** Alf. arm. ge. καὶ συν. **ΠDP**
om. **KF** || 5 ἐκ τοῦ δὲ **ΠBH**^c **ΔFD** Alf. ἐκ δὲ τοῦ **K** τοῦ δὲ **H**^{pc} **P** arm. || 6 ἔχον-
τος **H** **ΔKFP** ἐχόντων **B** ἔσχον **ΠD** ἔχοντες Mor. 1979 || 6—7 ὁ νοῦς τῇ ψυχῇ
προσελθὼν **F** || 7 ὥς] καὶ ὥς **P** | ἄλλην **B** || 8 καὶ¹ **βKD** arm. om. **FP** | τῇ φύ-
σει **F** || 9 ὧν **ΠH** γ. οὖν **B** οὖν ὧν **Δ** || 10 συνεστάναι τὸν ἄνθρωπον **K** || 14 δι-
έστειλαν **Πγ** διεστείλαντο **BH** **Δ** || 15 τὸ νοερὸν εἶναι **F** || 16 νοῦν om. **K** | κατε-
σκευάσθαι **K** || 18 φύσεων **K** || 19 συμβαλλόμενον **B** | οὖν **K**